

ФІНАНСИ. ГРОШІ. КРЕДИТ

УДК 336.732

*М.Л. Гонтаржевський,
аспірант Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна», м. Київ*

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ НАДАННЯ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ

У статті проаналізовано діяльність банків України у сфері надання кредитних послуг у сучасних умовах. Виявлено недоліки функціонування банківської системи та запропоновано певні шляхи щодо їх подолання.

Ключові слова: банк, кредит, кредитні послуги, кредитні ризики, банківська діяльність.

Реформування економіки України, що супроводжується приватизацією і післяприватизаційною санацією підприємств, структурною реорганізацією суспільного виробництва, зокрема – агропромислового комплексу, розвитком товарних, фондових бірж та позабіржових систем, що обслуговують рух грошей і капіталів, концентрацією інвестиційних ресурсів у вітчизняних власників та інше, потребує адекватних банківських послуг на ринку фінансових послуг. Адже тільки банки та інші фінансово-кредитні інститути як фінансові посередники на ринку грошей і капіталів здатні забезпечити своєчасне і необхідне зустрічне покриття потреби в оборотних ресурсах та інвестиціях тимчасово вільними коштами інституційних секторів економіки. Серед них кошти населення, так званих домогосподарств, і запозичення є домінуючими.

Пріоритетний розвиток банківської системи і становлення інших кредитно-фінансових інститутів відіграє ключову роль у формуванні ринків грошей і капіталів через механізми та інструменти банківських і небанківських послуг фінансового характеру. Проте ці ринки ще не настільки розвинені як в Польщі чи Угорщині, а щодо Франції, Німеччини, Бельгії та інших країн відставання є доволі контрастним.

За цих обставин можна вважати, що обрана тема є актуальною. Вона цікава з позиції сьогодення як деякий огляд і бачення перспективи в цивілізованому реформуванні економіки України.

Вивченню економічної суті даного питання присвятили свої праці вітчизняні вчені М.Д. Алексєнко, О.В. Васюренко, О.Д. Вовчак, А.М. Герасимович, О.В. Дзюблюк, А.Г. Загородній, В.І. Колеснікова, А.М. Мороз, О.М. Островська, О.М. Петрук, М.Ф. Пуховкіна, С.К. Реверчук, Р.І. Тиркало, а також зарубіжні вчені П. Роуз, Д. Сінкі, Й. Шумпетер та ін.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні й практичні основи надання фінансових послуг банками, а також визначити перспективи розвитку ринку банківських послуг.

Становлення незалежної банківської системи в Україні бере свій початок від 20 березня 1991 р., з часу прийняття Закону України «Про банки і банківську діяльність». Цей Закон заклав основи для створення Національного банку України на базі українського республіканського відділення Держбанку СРСР. Відповідно до цього Закону в Україні були закладені підвалини класичної дворівневої банківської системи, що складається з Національного банку України і системи банків. Уведена в обіг національна грошова одиниця – гривня, побудована власна база для друкування паперових грошей і карбування монет, уведена в експлуатацію система електронних розрахунків, запроваджена заснована на міжнародних стандартах система бухгалтерського обліку в банках, створенні валютний ринок і ринок цінних паперів.

Важливе місце в структурі банківської системи України відведене кредитним відносинам, адже кредитні послуги банків передбачають організацію економічних відносин, у процесі яких банки надають позичальникам грошові засоби з умовою їх повернення і сплати процента за користування. Такі операції, як звичайно, забезпечують банкам основну частину їхніх доходів і посідають провідне місце серед статей активу балансу. Так, у загальній сумі доходів банків США на проценти, отримані на видані кредити, припадає 64,4% сукупних доходів, а на доходи від інвестиційних операцій – лише 13,9%.

Призначенням кредитних послуг банку є задоволення різноманітних потреб його клієнтів у грошових ресурсах. Такими потребами можуть бути: формування і збільшення основного й оборотного капіталу; фінансування операцій спекулятивного характеру (наприклад біржових угод);

витрати на споживчі потреби (придбання товарів тривалого користування або житла). Іноді кредит видається для загального фінансування діяльності позичальника без зазначення конкретних цілей. У цьому випадку банк приймає рішення про надання позики, виходячи з наявних у нього даних про клієнта та рівня довіри до нього [5, с. 265].

Важливою умовою надання банком кредиту є наявність певного забезпечення, що гарантує повернення позики. Традиційно банківські кредити поділяються на бланкові та забезпечені. Бланкові кредити видаються банком без конкретного забезпечення і ґрунтуються на його впевненості в здатності позичальника своєчасно виконати всі взяті на себе платіжні зобов'язання. Забезпечені позики видаються під заставу майна – найчастіше того самого, на придбання якого надається кредит (нерухомість, обладнання, товарно-матеріальні цінності).

На рівні з оцінкою якісних параметрів активів, що пропонуються в забезпечення кредиту, необхідною умовою видачі позики є аналіз банком кредитоспроможності клієнта. Кредитоспроможність означає здатність позичальника своєчасно і в повному обсязі погасити заборгованість за виданими кредитами і нарахованими на них процентами. Оцінюючи кредитоспроможність фірм і компаній, банки беруть до уваги такі фактори, як розмір власних коштів і їх співвідношення з позиченими, ліквідність активів, характер обороту коштів (циклічність), співвідношення коротко- і довгострокових джерел позичених коштів, ступінь покриття джерел позичених коштів ліквідними активами, прибутковість діяльності та інші показники. Кредитоспроможність приватних осіб визначається на підставі як загальної вартості майна позичальника, так і розміру його постійних доходів (з урахуванням зобов'язань, узятих на себе іншими платоспроможними особами).

У випадку позитивного з'ясування питання про кредитування клієнта між ним і банком укладається кредитний договір, у якому фіксуються основні умови надання позики (цілі, строки, суми, процентні ставки, права й обов'язки сторін).

Визначення умов кредитування безпосередньо між банком і позичальником дозволяє піднести організацію кредитних відносин на якісно новий рівень, що означає добровільне прийняття на себе суб'єктами кредитування взаємних зобов'язань, від виконання яких залежить ефективність їх діяльності, утворення прибутку і задоволення економічних інтересів партнерів кредитного процесу. У результаті цього адміністративне регулювання кредитних відносин на основі методичних вказівок державних органів поступово замінюється дією економічних важелів і стимулів, які визначають оптимальні умови банківського кредитування. Всі кредитні взаємини між банком і позичальником здійснюються на основі чіткого дотримання основних принципів кредитування: строковості, забезпеченості, платності, цільового характеру кредиту [1, с. 147].

Строковість кредитування передбачає обов'язкове встановлення періоду користування позиченими грошовими коштами та строку їх повернення банку. Необхідність встановлення такого строку пов'язана, по-перше, з тим, що кредит виражає відносини, основою яких є надання грошових коштів у тимчасове користування, а по-друге, кредит видається на задоволення тимчасових потреб, що визначаються особливостями діяльності конкретного позичальника.

Одним з найважливіших завдань управління кредитною діяльністю є формування й аналіз кредитного портфеля банку. Дослідження кредитного портфеля є необхідним для підвищення ефективності банківської діяльності. Кредитний портфель є одним із найризикованіших напрямків, і найвагоміших компонентів структури відсоткових доходів.

Кредитні вкладення, або кредитний портфель банку – сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання доходу.

Основними цілями формування кредитного портфеля є:

- високий рівень доходу в поточному періоді;
- високий темп очікуваного доходу в майбутній довгостроковій перспективі;
- мінімізація рівня ризиків кредитного портфеля;
- дотримання необхідної ліквідності кредитного портфеля;

До заборгованості за кредитними операціями що становлять кредитний портфель банку, належать:

- строкові депозити, які розміщені в інших банках, і сумнівна заборгованість за ними;
- кредити, які надані іншим банкам, і сумнівна заборгованість за ними;
- кошти, надані суб'єктами підприємницької діяльності за овердрафтом, за факторинговими операціями, і прострочена заборгованість за факторинговими операціями;
- кошти, надані суб'єктами підприємницької діяльності за операціями репо.

Увесь процес формування кредитного портфеля можна розбити на три укрупнені етапи:

- 1) формування системи лімітів кредитування відповідно до цілей і стратегії кредитної політики банку;
- 2) відбір конкретних об'єктів кредитування для включення в кредитний портфель;
- 3) аналіз стану кредитного портфеля й оперативне управління виявленими відхиленнями від оптимального стану.

Частка кредитного портфеля в активах банку до 2009 року мала позитивну тенденцію до збільшення. На початку 2008 року в Україні спостерігався бум кредитування під різноманітні цілі – від реалізації масштабних промислових проектів до купівлі товарів широкого вжитку. За 2008 рік активи банку зросли на 54%, а кредитний портфель приблизно на 9%, але й зросли майже в 2 рази проблемні кредити. Однак унаслідок економічної кризи 2009 року активи банків зменшилися приблизно на 5% порівняно з 2008 роком, також у 2009 році скорочується частка кредитного портфеля банків. Світова фінансово-економічна криза спричинила девальвацію гривні та кризу фінансово-банківської системи країни і, як наслідок – різко зросла частка проблемних кредитів, майже в 4 рази.

Обсяг наданих кредитів станом на 01.12.2011 року становив 755030 млн. грн., що на 37214 млн. грн. менше за відповідний період 2008 року і лише на 7682 млн. грн. більше за 2009 рік. Після знаходження економікою нової точки рівноваги, на початку 2010 року в нову фазу розвитку банки ввійшли зі збільшеним капіталом і збереженою довірою населення, але зі значною часткою непрацюючих і прострочених активів, великими збитками, лише частково погашеними боргами. Унаслідок поступового виходу економіки країни з економічної кризи, активи банків у 2010 році зросли на 7% порівняно з 2009 роком. Але негативним є те, що сума проблемних кредитів у 2009 році надалі зростала і збільшилась ще на 22,5%. І їх питома вага становила 11,9% у загальній сумі наданих кредитів.

У кредитному портфелі комерційних банків у всі роки переважають кредити, що надані суб'єктам господарської діяльності. 2008 року питома частка кредитів, що надані суб'єктам господарської діяльності становила близько 60% від загальної кількості наданих кредитів, 2009 року – приблизно 63,5%, а в 2010 році – 67,3%. На 01.10.2011 року питома вага кредитів, що надані юридичним особам, становить 70%.

2009 року, незважаючи на зростання порівняно з попереднім роком (у номінальному вираженні) обсягу кредитів, наданих суб'єктам господарювання, темпи їх приросту були нижчими. Порівняно з 2008 роком вони збільшилися лише на 2407 млн. грн. – приблизно на 0,5%. Це зумовлено як збільшенням вартості кредитних ресурсів, так і зниженням їх доступності для товаровиробників, зокрема, через втрату ними кредитоспроможності, зниження дохідності їхньої діяльності, погіршення фінансового стану підприємств тощо. Крім того, скорочення обсягу наданих кредитів на початку року сталося внаслідок зменшення тимчасово вільних коштів банківських установ, реалізації урядом і Національним банком антиінфляційних заходів, які полягали у звуженні грошової маси, зокрема – через підвищення вимог до рефінансування банківських установ, зростання вартості кредитних ресурсів, обмеження споживчого кредитування, серед іншого через посилення вимог до резервування за цими операціями. Станом на 01.10.2011 року сума кредитів, що надані юридичним особам, збільшилась приблизно на 13% порівняно з 01.01.2011 року.

2010 року в період поступового виходу економіки з кризи кредити надані фізичним особам, збільшилися приблизно на 7%.

Кредити, надані фізичним особам у 2008 році, набули свого найвищого значення – 268 857 млн. грн., і в подальшому їх розмір почав зменшуватись. У 2009 році вони зменшилися приблизно на 17% порівняно з 2008 роком, а 2010-го – на 16% порівняно з 2009 роком. А на 01.01.2011 року порівняно з 01.10.2011 року обсяг кредитів, наданих фізичним особам, зменшився на 5 355 млн. грн.

Можна зазначити уповільнення темпів зростання кредитного портфеля банків під впливом світової економічної кризи. Банки тимчасово перестали надавати ту кількість послуг з кредитування, що надавали до кризи.

У період кризи більшість банків скоротили кредитну пропозицію: значно підвищили ставки; зменшили кількість кредитних продуктів; змінили параметри кредитних продуктів; зменшили терміни й суми кредитування; посилили вимоги до застав [2, с. 32].

У сучасних умовах планується активно розширити процес кредитування, зокрема, введення нових кредитних продуктів, спрощення процедур, пониження відсоткових ставок, розширення штату кредитних експертів з подальшою їх спеціалізацією в напрямках: продавці кредитних продуктів, кредитні аналітики та кредитні інспектори.

Постійний аналіз кредитного портфеля дає змогу вибрати варіант раціонального розміщення

ресурсів, напрями кредитної політики банку, знизити ризик за рахунок диверсифікації кредитних вкладень, прийняти рішення щодо доцільності надання позики клієнтам.

Зокрема, кредити, надані резидентам банками України, на кінець січня 2011 року становили 731 млрд. грн., а темп їх приросту становив 3,1% у річному обчисленні порівняно з 1,3% на кінець грудня. Варто зазначити, що темпи приросту кредитів, наданих фінансовим корпораціям, становили 10,3% у річному обчисленні, а кредитів, наданих домашнім господарствам – 11,7%. При цьому темп приросту кредитів, наданих фінансовим корпораціям у національній валюті, становив 16,7% у річному обчисленні, а темп приросту кредитів, наданих домашнім господарствам у національній валюті, становив 0,2% у річному обчисленні.

Темпи приросту кредитів, наданих фінансовим корпораціям і домашнім господарствам у доларах США, становили відповідно 3,4% і 15,5% у річному обчисленні.

Аналізуючи процентні ставки за кредитами на початку поточного року, помітно, що вони незалежно від валюти позички знизилися. Дану зміну можна пояснити тим, що традиційно знизилась ділова активність суб'єктів господарювання на ринку та загальний обсяг кредитних вкладень, тому з метою заохочення банки почали оптимізувати відсоткові ставки за користування кредитами.

Ставки для суб'єктів господарювання в гривнях зменшилися до 13,56%, у доларах США – до 10,55%, а в євро – до 8,20%. Кредитами, надані протягом січня домашнім господарствам, також стали дешевші, а саме: в гривнях ставка становила 25,17%, у доларах США – 10,82% та в євро – 16,31%.

Банки України розраховують процентні ставки за кредитами за кожним строком погашення, типом позичальника та валютою як середньозважені величини процентних ставок за обсягами первинних кредитних договорів, укладених протягом звітного періоду та за обсягами додаткових договорів, за якими, відбулася зміна або суми, або процентної ставки, або суми та процентні ставки в річному обчисленні [3, с. 42].

У цілому кредитування є важливим складником економіки і фінансового сектору України. У період до світової економічної кризи, зокрема за 2005–2007 роки, банківське кредитування в Україні переживало справжній бум розвитку: за цей період ринок виріс понад 5 разів. Зросла і значущість кредитів населення, споживчого кредиту, товарного кредиту та інших, які відігравали важливу роль як для банківського сектору, так і для економіки країни загалом. Співвідношення роздрібних кредитів і ВВП зросло майже в 4 рази.

Нині аналізуючи темпи видачі кредитів за видами економічної діяльності, простежується приріст кредитів у сільське господарство, що становить 8,6%, у промисловість та будівництво відповідно становлять 17,1% і 5,5% у річному обчисленні.

З початком фінансової кризи внаслідок неповернення великої кількості кредитів, зменшення тимчасово вільних коштів банків, уведення обмежень на кредитування, зростання вартості кредитних ресурсів спостерігалось уповільнення темпів видачі кредитів. А наприкінці 2008 року Національний банк України ввів обмеження на видачу будь-яких видів кредитів. Дане обмеження поширювалося мало не на всі банки держави. Однією з проблем неповернення кредитів стало те, що валюта, у якій масово видавалися кредити не відповідала валюті, у якій позичальники отримували заробітну плату як основне джерело повернення боргу.

Слід зазначити, що погіршення реальної платоспроможності фізичних осіб унаслідок інфляційних процесів, девальвації національної валюти спричинило зростання обсягів проблемної заборгованості як за позичками цих клієнтів, так і за позичками суб'єктів господарювання, чия діяльність спрямовано на обслуговування фізичних осіб, насамперед, виробництва харчових продуктів, текстильного виробництва, надання комунальних послуг тощо. Це був один з найтяжчих періодів становлення та розвитку банківської системи України.

Як звичайно, коли йдеться про проблеми впровадження кредитування в Україні, насамперед вказують на відсутність досконалої правової бази. Це справді складна проблема. Її особливість полягає в тому, що деякі засадні моменти створення необхідного правового поля для кредитування лежать у політичній площині. Недостатня кількість законів у цій сфері пояснюється, з одного боку, складною і повільною процедурою їх прийняття, а з другого, – тим, що банківські відносини надто динамічні. Це вимагає постійно вносити зміни, спрямовані на вдосконалення зазначеної діяльності, що забезпечується оперативним прийняттям підзаконних нормативних актів [4, с. 43].

Утім, окрім законодавчо-правових, не менш важливими є економічні чинники, які безпосередньо впливають на успішне запровадження і розвиток кредитування. Зважаючи на нинішній стан економіки держави, ці проблеми можуть надовго негативно впливати на розвиток кредитування фізичних і юридичних осіб в Україні.

Станом на кінець 2011 року, лише близько 15% усіх банків України інтенсивно кредитують

економіку, основними з яких є: ПриватБанк, Укрексімбанк, ВТБ Банк, Укрсоцбанк, Ощадбанк та інші. Хоча на 01.01.2012 року в Україні зареєстровано 198 банків, з них діючих 176, а на стадії ліквідації перебуває 21. Отже, можна стверджувати, що навіть четверта частина всіх банків країни не займаються своєю діяльністю на повну потужність.

Отже, фундаментальні засади, на яких ґрунтується сучасна організація кредитних послуг, – збіг інтересів кредитора й позичальника, залежність видачі позики від ресурсних можливостей банку, чітке визначення матеріальної основи позичкової операції, дотримання базових принципів кредитування й застосування адекватних методів провадження кредитного процесу – загалом вказують на поступове наближення, хоча і не достатньо, цих відносин до ринкових умов ведення господарської діяльності.

Разом з тим, слід зазначити, що у вітчизняній банківській практиці ще не знайшли широкого використання ті методи кредитування, які так чи інакше пов'язані з відкриттям кредитної лінії клієнту і котрі активно застосовуються банками розвинених країн (револьверний кредит, овердрафт, кредитування за контокорентом, кредитні картки).

Банки прагнуть розвивати свої інформаційні технології, щоб іти в ногу з новими тенденціями у світовому банківському секторі. Електронний банківський бізнес являє собою дешевий альтернативний канал для надання фінансових послуг порівняно з традиційними філіалами та банкоматами.

В Україні серед перспективних напрямів функціонування банків особливе місце може належати трастовим, консультативно-інформаційним, інвестиційним послугам. Разом з тим, потребують удосконалення традиційні фінансові послуги, насамперед депозитно-позичкові.

Запровадження новітніх банківських технологій є запорукою сталого розвитку українського фінансового ринку, довіри населення до вітчизняних банків і широкого його залучення до розрахунків у безготівковій формі, спрощення і прискорення платежів тощо.

Література

1. Кредитний ризик комерційного банку [текст] : навч. посібник / [В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко] ; за ред. В.В. Вітлінського. – К. : Знання, 2008. – 251 с.
2. Лапко Н. Система електронних платежів НБУ в 2010 році [текст] / Н. Лапко // Вісник НБУ. – 2011. – № 3. – С. 31–33.
3. Луценко А. Деякі аспекти правового регулювання кредитування в Україні [текст] / А. Луценко // Економіка України. – 2009. – № 5. – 42 с.
4. Науменкова С. Ринок фінансових послуг: основні тенденції розвитку [текст] / С. Науменкова // Вісник НБУ. – 2000. – № 1. – 43 с.
5. Шемшученко Г.Ю. Банківський кредит у системі кредитних відносин [текст] / Г.Ю. Шемшученко // Держава і право «Юридичні і політичні науки»; №10. – К. : НАН України. – 2008. – 325 с.

The article analyzes the activities of banks in Ukraine in the provision of credit services in the modern world. Revealed shortcomings of the banking system and suggested some ways to overcome them.

Key words: bank, credit, credit services, credit risk, banking.

В статье проанализирована деятельность банков Украины в сфере предоставления кредитных услуг в современных условиях. Выявлены недостатки функционирования банковской системы и предложены определенные пути по их преодолению.

Ключевые слова: банк, кредит, кредитные услуги, кредитные риски, банковская деятельность.